

Şairle Sultan Arasında ‘İltifat’: Fuzulî’nin Kanunî Medhiyeleri*

Ebubekir S. Şahin**

Özet

Aslında bir hitabet sanatı olan ‘iltifat’, topluluk karşısında okunmak üzere düzenlenen kasidenin vazgeçilmez bir unsurudur. Muhatabı karşısında şairin konumunu görmemizi sağlayan bu sanata, diğer bütün edebî türünlerde de rastlanır. Makale, klasik şiirde iltifatın izini süren uzun soluklu bir çalışmanın devamı niteliğindedir.

Fuzulî’nin kasidelerindeki bir anlatım özelliğini ele alan bu yazı, övgü şiirlerinin önemli bir unsuru olan iltifat sanatını merkeze alarak, şairin Kanunî Sultan Süleyman ile olan ilişkisine ışık tutuyor. Fuzulî’nin Türkçe Divan’ı ve Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde, Kanunî’ye övgü olarak yazılmış toplam beş kaside bulunuyor. Diğer bütün övgü şiirlerinde “iltifat” sanatına yer veren şairin, bu beş şiirin dördünde söz konusu sanatı kullanmadığı görülüyor. Makalede bu sıra dışı uygulamanın ne anlama geldiği üzerinde duruluyor.

Anahtar Kelimeler: *Fuzulî, kaside, iltifât sanatı, Kanunî Sultan Süleyman, himaye*

An ‘Apostrophe’ Between Fuzuli and Suleiman the Magnificent

Abstract

The apostrophe, essentially a rhetorical figure, is an indispensable component of praise poems, which is constructed to be read in the presence of an audience. Examples of the apostrophe can be seen in all types of poems and prose and delineates particularly the position of the poet vis-à-vis his intended audience. This essay, which analyses a narrative technique of Fuzuli, shades light on an aspect of the personal relationship between the poet and Sultan Suleiman the Magnificent by focusing on “apostrophe” (iltifat), which, as a figure of speech, is an important component of praise

* Bu makale 6 Kasım 2015 tarihinde Astana’da düzenlenen *Uluslararası Türk Maneviyatında Fuzulî Mirası Sempozyumu*’nda sunulan “Bir Kaside Şairi Olarak Fuzulî” başlıklı bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü essahin@ankara.edu.tr

poems (qasidah). Both Fuzuli's Divan in Turkish and his mathnawi of Leyla vu Majnun contain in total five praise poems written for Suleiman the Magnificent. It seems that the poet did not use the "apostrophe" in four of these five poems, even though he used it in all of his other qasidas without exception. This article focuses on the meaning of this exceptional choice. The present article is, in one respect, the continuation of our long-term study on the "apostrophe" in classical Ottoman poetry.

Key words: *Fuzuli, qasidah, apostrophe, Sultan Suleiman the Magnificent, patronage*

Fuzulî adı, Türk edebiyatında âşıkane (lirik) şiir ile birlikte anılır. Onun *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi, şark edebiyatında önemli bir yeri olan aşk hikâyeleri içerisinde bir zirvedir. Şairin çağdaşı olan tezkire sahibi Âşık Çelebi, onun her sözünü yakıcılıkta bir “şem’-i tâbân” (parlak bir mum) ve her noktasını kıvılcımlı bir kor parçasına benzetir.¹ Yine Fuzulî’yi şiir sanatının ustası olarak niteleyen Latîfi, onun sihirli nazımının harikulâde ve dönemin şairleri içerisindeki seviyesinin “a’lâ” olduğunu ifade ederek onu kendine özgü bir tarzın kurucusu, “mübdi’ ve muhteri” bir şair biçiminde niteler.² Onun gazelleri, aşkı ve aşk acısını samîmî bir dille ifade eden şiirlerdir. Ancak Fuzulî’yi yalnızca gazelleri yahut yalnızca *Leylâ vü Mecnûn*’u ile anmak haksızlık olur.

Türkçe, Farsça ve Arapça divanlar oluşturacak şiir kudretine sahip olan ve öncelikle bir şair olan Fuzulî’nin bu üç dilde yazdığı mensur eserleri de vardır.³ Çeşitli devlet adamlarına yazdığı mektupları da onun düz yazıdaki yetkinliğini gösteren metinlerdir.⁴ Çoğu manzum, kimi manzum-mensur karışık, 15’i aşkın eserine bakıldığında onun sanatla bilimi, duygu ile düşünceyi kaynaştırmada ne derece başarılı olduğunu görülebilir.

Bu makalede, şairin bir birey/teb’a olarak otorite/sultan ile olan ilişkisini gösteren ve onun sosyal statüsü konusunda önemli veriler sunan şiirlerin (kasîdelerin) üslûbu, Fuzulî’nin Kanunî Sultan Süleyman’a yazdığı medhiye kasîdeler üzerinden değerlendirilecektir.

Fuzulî’nin kasîdeleri üzerine yapılan kimi çalışmalar, onun hayatı, yaşadığı dönem ve değişen siyasî durumlar karşısında aldığı tavrı ayrıntılı olarak ele alıp inceler. Bunlar içerisinde Abdülkadir Karahan’ın 1949 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yapmış olduğu “Fakülte’nin üçüncü doktora tezi” şairin muhiti, hayatı, akidesi, psikolojisi ve edebî şahsiyeti hakkında oldukça kapsamlı bir değerlendirme niteliğindedir.⁵ Yine Türk edebiyatı alanında ilk doktora tezlerinden olan *Fuzulî-Hâfiz: İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma* adlı tezi⁶ hazırlayan Hasibe Mazıoğlu’nun bir kitap tutarındaki makaleleri⁷ ile Halil İnalıcık’ın patrimonyal devlette sanat konusunu değerlendirdiği sosyolojik incelemeleri⁸ konuyla ilgili akla gelen ilk önemli eserlerdir.

1 Âşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ İnceleme-Metin*, C. 3, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Yay. İstanbul 2010, s. 1198-1202.

2 Rıdvan Canım, *Latîfi Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabıratu’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, AKM Başkanlığı Yay., Ankara 2000, s. 435.

3 Örneğin *Maṭla’u’l-İ’tikâd fî Ma’rifeti’l-Mebde’i ve’l-Me’âd*, Arapça; *Rind ü Zâhid*, Farsça ve *Hâdika-tu’ş-Şu’adâ* Türkçedir.

4 Abdülkadir Karahan, *Fuzulî’nin Mektupları*, İbrahim Horoz Basıevi, 1948.

5 Abdülkadir Karahan, *Fuzulî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1989

6 Hasibe Mazıoğlu, *Fuzulî-Hâfiz: İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma*, İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1956.

7 Hasibe Mazıoğlu, *Fuzulî Üzerine Makaleler*, TDK Yay., Ankara 2011

8 Halil İnalıcık, *Şâir ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik İnceleme*. Doğu Batı

Fuzulî'nin şiiri üzerine yaptığı yapısal incelemelerle dikkati çeken Cem Dilçin'in iki kitapta toplanan çalışmalarını da burada zikretmek gerekir⁹.

Onun en ünlü kasîdesi hiç kuşkusuz *Su Kasîdesi* adıyla şöhret kazanmış olan na't-i şerifidir. Bu şiirin bir kısmı yahut tamamı üzerine yapılmış şerhler vardır. Bu şerhlerde şiirin dili, üslubu ve edebî değeri üzerine önemli görüşler ortaya konmuştur¹⁰.

Bu çalışma, kasîde biçiminde yazılmış övgü şiirlerinin içyapısı ile ilgili çalışmalarımızı¹¹ tamamlayıcı mahiyette olup Fuzulî'nin Kanunî Sultan Süleyman övgüsünde yazdığı kasîdeler üzerinden şiirde "iltifât" sanatının yeri ve önemini göstermek amacıyla hazırlanmıştır.

İltifât, bir belâgat terimi olarak, sözün akışını kip, şahıs gibi değişikliklerle başka yöne çevirip ifadeye etki ve hareket kazandırmaktır. Kasîdenin oldukça önemli bir unsuru olan bu anlatım biçimi, geleneğin devam ettiği zamanlarda şairlerce bilindiği halde günümüzde unutulmuş veya şiir incelemelerinde dikkate alınmamıştır. Bu üslup ögesinin Ku'an'daki örnekleri üzerine müstakil bir çalışma kaleme alan Mehmet Dağ, iltifâtın ifadeye kattığı etkiyi ayrıntılı olarak incelemiş ve tefsir ilmindeki yerini ortaya koymuştur.¹² "İltifât"ın Türk edebiyatında yalnız kasîdelerde değil hemen bütün edebî metinlerde etkili bir anlatım aracı olarak kullanıldığı görülüyor.¹³ Ancak burada konu medhiye içerikli kasîdelerle sınırlı tutulacak ve bu üslubun kasîdede kullanılmaması durumu yorumlanmaya çalışılacaktır.

Bu noktada konuya *kasîde* hakkında genel bir girişle başlamak uygun olacaktır. Bilindiği gibi, çeşitli biçim ve içerikteki şiirlerden oluşan divanların tertibinde hiyerarşik sıraya göre en başta kasîdeler yer alır. Kasîdeler de kendi aralarında önce dinî övgüler (*tevhîd, münâcât ve na'î*) daha sonra devlet büyüklerini öven şiirler biçiminde sıralanır. Bu övgüler genellikle, kalıplaşmış bir formu bulunan *kasîde* biçiminde yazılır.

Yay., Ankara 2003; *Has-Bağçede' Aş u Tarab Nedimler Şâirler Mutribler*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2015.

9 Cem Dilçin, *Fuzulî Divanı Üzerine Nottlar/Studies on Fuzulî's Divan*. Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2001. XVI; *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kabaıçı Yay. İstanbul 2007.

10 Metin Akar, *Su Kasidesi Şerhi*, TDV Yay., Ankara 1994; Adem Çalışkan, *Fuzulî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1992.

11 "Kaside Vadisinde Ahmet Paşa ve Nef'i", *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi*, Editör: Bilal Kemikli, (Şair Ahmet Paşa Sempozyumu, Bursa: 26-27 Mart 2010), s. 138-149; "Medh ve hamd kavramları çerçevesinde medhiye üslubu üzerine", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII-Kasîdeye medhiye: biçime, işleve ve muhtevaya dair tespitler*, Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım (haz.), Klasik Yay., İstanbul 2013, s. 340-361.

12 Mehmet Dağ, Kur'an'da Üslup Diyalektığı İltifat (Zamanlar ve Şahıslar Arası Geçiş), Salkımsöğüt Yay., 2008.

13 İleride bir kitap bütünlüğü içerisinde ele alınacak olan konuyla ilgili klasik edebiyattaki diğeri nazım şekilleri üzerindeki çalışmalarımız devam etmektedir.

dığından bu terim, çoğu zaman övgü şiiri (*medhiye*) anlamında kullanılır. Beyit sayısı ortalama 33 ilâ 99 olarak ifade edilen *kasideler*, divanlardaki en uzun şiirlerdendir.¹⁴

Bilindiği gibi *medhiyeden* maksat aslında birini övmektir. Ancak şairin övgünün sonunda sözü kendine getirip şairliği ve şiir kudreti ile övünmesi ve bu vesileyle ihti-yaç ve isteklerini memdûhuna arz etmesi de bu övgünün bir parçası sayılır. Dolayısıyla bir kasîde başlıca *nesîb*, *maksûd*, *arz-ı hâl* ve *dua* gibi bölümler halinde kurgulanır. Fars ve Türk edebiyatlarındaki kasîdenin bölümlerine bakıldığında söz konusu ana bölümlerin genellikle kendi içlerinde bir takım alt bölümlere ayrıldığı görülür:

1- Nesîb /teşbîb ve girîzgâh (gürîz/tahallüs)

2- Maksûd: Medh (medîh)

a) *memdûhun* adı ve unvanları (elkâb) (3. şahıs “o” zamiri ile övgü)

b) onun sıfat ve fiilleri (evsâf ve ef’âl) (*İltifât*: 2. şahıs “sen” zamiriyle övgü)

3-Fahr (temeddüh) ve arz-ı hâl (hasb-i hâl)

4-Dua

a) *memdûhun* sağlığı, gücü ve devletinin devamlılığını,

b) onun düşmanlarının kahrı ve yenilgisini dileme.

Türk edebiyatında kasîde biçiminin gelişimi incelendiğinde ilk örneklerden itibaren tertibin bu çerçeveye uyduğu görülür.¹⁵

Kasîdelerinin büyük bir kısmında bu genel yapıya uyan Fuzulî'nin *Türkçe Divan*'ında¹⁶ toplam 42 kasîde bulunmaktadır. Bunların dinî içerikli olanları 1 tevhid, 4 na't-i resûl, 2 Hz. Ali ve 1 on iki imam medhiyesinden sonra Kanunî Sultan Süleyman hakkında 3 kasîde ve 1 terkîb-bend ile Ayas Paşa (1'i terci'-bend toplam 7 medhiye) Mehmed Paşa, Mehmed Gazi, Rüstem Paşa, İbrahim Paşa, Cafer Bey, Kâdir Bey, Celalzade Nişancı Mustafa Çelebi, Üveys Bey gibi çoğu Bağdat'ta vali yahut kadı olarak görev yapmış olan Osmanlı bey ve paşalarına yazılmış medhiyelerdir. Safevî devrine ait Şah Tahmasb'ın Bağdat valilerinden İbrahim Han Musullu ve son Safevî valisi Mehmed Han Tekelü de Türkçe kasîdelerle övülmüş kişilerdir. Fuzulî divanında

14 Mehmet Çavuşoğlu, “Kasîde”, *Türk dili-Türk şiiri özel sayısı-II*, S. 415-416-417, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1986) 20.

15 Türk edebiyatında kasîde nazım şeklinin yüzyıllara göre gelişimi hakkında bkz: Ayşe Gülay Keskin, “Klasik Türk Edebiyatında Kasîde Nazım Şekli (13.-14.-15. Asırlar)”, (YL Tezi, Gazi Üniversitesi, 1994); Yaşar Aydemir: “XVII. yy. Türk Edebiyatında Kasîde”, (YL Tezi, Gazi Üniversitesi, 1994); Bilal Çakıcı, “Eski Türk Edebiyatında Kasîde Nazım Şekli (XVI. yüzyıl)”, (YL Tezi, Gazi Üniversitesi, 1996).

16 Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cumbur (Haz.), *Fuzulî Türkçe Divan*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara. Çalışmada kullanılan kasîde beyitleri bu eserin Kaşâ'id bölümünden (s. 15-122) alınmış ve Divan, referanslarda TD kısaltmasıyla verilmiştir.

zamaneden şikâyet içerikli ve nasihat ile biten eksik bir kasîde (şitâiye) ile memdûhları belirtilmemiş toplam 5 kasîde daha vardır.

Divan'daki "Kasâ'id" bölümünde *iltifât* sanatına yer verilmeyen şiir sayısı 5'tir. Bu şiirlerin 3'ü Kanunî Sultan Süleyman övgüsündedir. Diğer iki şiirden biri "Şah-ı Velâyet" Hz. Ali medhidir (TD, VII). Yine Hz. Ali ve Oniki İmam medhi niteliğindeki bir kasîde (TD, VIII) memdûhların çokluğu dolayısıyla, bilinen iltifât biçimine uymamaktadır. Ancak bu durum şiirin kurgusundan kaynaklanmaktadır. Çok sayıda memdûhun her birini farklı bir çiçekle anan şair, adeta bir bahçede çiçek çiçek dolaşarak memdûhlarını anmaktadır. Dolayısıyla aslında şair her farklı çiçek yahut her imam için tekrar tekrar *iltifât* etmektedir. Devlet büyükleri içerisinde Kanunî dışında yalnızca bir memdûhun övgüsünde *iltifât* görülmez. "Kaşîde der Sitâyiş-i Mehmed Paşa" başlıklı bu 21 beyitlik şiirde (XX) övülen Mehmed Paşa'nın kimliği de meçhuldür. Zira *Türkçe Divan*'daki ilgili şiirin dipnotunda Fuzulî'nin yaşadığı zamanda Bağdat'ta üç farklı Mehmed Paşa'nın vali olarak bulunduğu ve bu şiirin hangisine sunulduğunun bilinmediği kayıtlıdır.¹⁷

Fuzulî'nin *Türkçe Divan*'ındaki üç kasîde ile şairin Bağdat valisi Üveys Paşa için yazdığı yedi bentlik terki-bendin ilk dört bendi Kanunî övgüsündedir. Şairin Üveys Paşa'ya sunduğu *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinin başındaki, devrin padişahına övgü içeren 67 beyitlik bölümü de saydığımızda Fuzulî'nin Kanunî Sultan Süleyman'ı öven toplam beş medhiyesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu medhiyelerden biri hariç dört şiirinin de geleneğe ve şairin kendi medhiye üslubuna aykırı olarak *iltifât* içermediği görülüyor.

Yukarıda klasik kasîdelerin *maksûd* (medih) bölümünün iki alt bölüm halinde düzenlendiği belirtilmişti. Buna göre *nesîb/teşbîb*'den sonra gelen *maksûd* bölümünde medih (övgü), önce övülenin unvanları ve adı anılarak başlar. Bir veya birkaç beyitlik bu «elkâb bölümü»nden itibaren memdûh (övülen), 3. şahıs konumundadır. Bir başka deyişle bu bölümde şairin muhatabı dinleyici/okuyucudur. Ancak övgünün bir yerinde şair, hitabın yönünü değiştirip memdûha döner ve "ey", "eyâ", "şâhâ", "serverâ", "husrevâ", "merhabâ ey", "ser-efrâzâ", "eyâ serdâr-ı rûşen-rây" gibi genelde kalıplaşmış nidalarla; kimi şiirlerde ise bir nida olmaksızın, yalnızca zamiri değiştirerek "sen" diye hitap etmeye başlar. Memdûha sen zamiriyle yani 2. tekil şahısla hitap eden şair onun üstün sıfat ve fiillerini sayarken sözü kendine getirir ve "ben" demeye başlar. Artık muhatap övgüsü yerini övünmeye (*fahr* ve *temeddüh*) bırakmıştır. Şair kendinden bahsetmeye geçtiğinde muhatabı her zaman memdûhtur. Övünme *arzhâl/hasbihâl*in ilk aşamasıdır. Felekten şikâyet ve ihtiyaçlarını duyurma ondan sonra gelir.

İşte belâgat ilminde "iltifât" denilen bu hitap değişikliği, medhiyelerin vazgeçilmez bir parçasıdır ve Fuzulî'nin hemen bütün diğer medhiyelerinde görüldüğü halde Kanunî için yazılanların yalnızca birinde görülmesi, üzerinde durulmaya değer bir husustur. Üslup bakımından bir "sapma" olan bu uygulamanın sebepleri nelerdir? Şair

17 Kenan Akyüz vd., age., s. 74.

neden sultana “iltifât” etmemiştir? Acaba Muhibbî mahlasıyla en hacimli divanlardan birine sahip olan ve devletini en geniş sınırlara kavuşturan Muhteşem Süleyman, Türk şiirinin en büyük şairlerinden Fuzulî Mehmed bin Süleyman'a *iltifât* etmiş ve Bağdat seferinde onu huzuruna kabul etmiş midir? Bu sorulara söz konusu kasîdeler incelendikten sonra cevap verilebilir.

Şimdi Fuzulî'nin Kanunî medhiyelerini divandaki sırasıyla inceleyelim:

Türkçe Divan metninde Kasîdeler bölümünün IX. sırasında (s. 37) yer alan ilk Kanunî medhiyesi *Gül Kasîdesi* olarak bilinen,

Çııdı yaşıl perdeden 'arz eyledi ruhsâr gül
Şaldı mir'ât-i zamîr-i pâkden jengâr gül

(Gül, yeşil perdeden çıkıp yüzünü gösterdi. İçinin temiz aynasından pasları sildi)

matla'ıyla ile başlayan 62 beyitlik şiiirdir. Bu kasîdenin ilk 34 beyti *teşbib*dir. Gül ve bahar tasviri niteliğindeki bu *teşbib* içerisinde beş beyitlik bir de gazel bulunmaktadır. Şiir «gül» redifli olunca, tegazzül de serviyeye hitap şeklinde kurgulanmıştır:

Âşık olmuş hüsnüneye ey serv-i hoş-reftâr gül
Çâk çâk itmiş senün'çün sîne-i efgâr gül (22. by.)

(Ey tavrı, yürüyüşü güzel servi, gül senin güzelliğine âşık olmuş da senin için sînesini parça parça etmiş.)

matla'ı ile başlayan beş beyitten sonra hitap serviden dinleyici/okuyucuya döner ve tekrar gül ve bahar tasviri 34. beyte kadar devam eder.

35. beyit ise bâğbâna (bahçıvan) hitap ile başlar. Şair, gözünü bahçedeki güllerden başka bir tarafa çevirmiş ve bahçıvana “iltifat” etmiştir.

Bâğ-bân **Sultân-ı 'adil devridür** tenbîh kıl
Urmasun gülzâre âteş zulm idüp zinhâr gül

(Ey bahçıvan adil sultanın devridir, gülü uyar da zulmedip gül bahçesine ateş düşürmesin= yakmasın.)

Bu beyitle şairin bahar tasvirini bırakıp asıl konuya (maksûd) gelmek üzere olduğu görülüyor. Sonraki iki beyitte de gülü tenbih ve tehdit eden şair nihayet gürîz yaparak *medhe* başlar;

Ol gül-i bâğ-ı hilâfet kim bahâr-ı devleti
'Âlem-efrûz olalı görmez cefâ-yı hâr gül

(O hilafet bahçesinin gülü, bahar mevsimine benzeyen devleti dünyayı aydınlatığından beri gül, dikenin eziyetini çekmez.)

Oldı devrinde hevâ maḥbûs-ı zindân-ı ḥabâb

Ġalibā görmüş hevādan şemme-i āzār gül

(Onun devrinde hava, kabarcığın zindanına hapsedildi. Galiba gül, havadan birazcık incinmiş.)

Sonraki üç beyitte, “sultan-ı âdil” ve “gül-i bâğ-ı hilâfet” olarak nitelenen “o” sultanın tabiata ve rüzgara hükmetme gücü, düşmanı ve fitneyi kahreden kudreti anlatılarak dinleyici/okuyucunun merakı uyandırılır. 43. beyit merakları giderir:

Şâh-i dîn Sultân Süleymân-ı sa’âdet-mend kim

Kesb ider **hulûk-i hoşından** nüzhet-i etvâr gül

(Dînin şâhı, saadetli Sultan Süleyman ki gül, **onun** hoş ahlakından latîf ve zarîf tavırlar kazanır.)

Başâ şalmış **mihri**ni rûz-i ezelden çerh-i pîr

Eyle kim gül-ruhler eyler zînet-i destâr gül (44.by.)

(İhtiyar felek, **onun merhametini** ta ezelden kafalarına soktuğu/öğrettiği için gül yanaklı güzeller onu başlarındaki sarığa süs olarak takarlar.)

.....

Ķurtulur feth itdiği kişver belâ-yı fitneden

Kim açılduğda dikenden ayrılır nâ-çâr gül (49. by.)

(Açıldığında gül, dikenden ayrıldığı gibi, **onun** fethettiği ülke de fitne belâsından kurtulur.)

Teşbibde güle, bağbana *iltifât* eden şairin *medih* bölümüne gelince, *memdûhu* hep 3. şahısta övdüğünü görüyoruz. 56. beyitte *iltifât* memdûhundan beklediğini şöyle ifade eder:

Ferrine virmez hâlel hâr ile kılmak iltifât

Zîb u zînet virdügiyçün hâre olmaz hâr gül

(Dikene iltifât etmesi gülün şânına hâlel getirmez. Dikene güzellik verip süslediğinden dolayı gül hakir düşmüş olmaz.)

59. ve 60. beyitlerde, hitabı kendine çeviren Fuzulî, “diken” ile kastının ne olduğunu açıklar:

Ķıl Fuzülî medhîn ol şâhuñ ki bâğ-ı medhînüñ

Bülbülü olurdu bulsa kuvvet-i güftâr gül

Gerçi yoğdur i’tibârüñ medhîn it izhâr kim

‘Âdet-i devr-i zamândur hâre olmak yâr gül

(Ey Fuzulî, o şahı methet. Zira eğer söz söyleme özelliği olsaydı gül [bile] onun övgü bahçesinin bülbülü olurdu. Gerçi senin itibarın, bir saygınlığın yok ama sen yine de övgünü ortaya koy. Bu zamanın âdeti gülün arkadaşının diken olmasıdır.)

Dikkat edilirse şair, ilk kez kendinden söz ettiği bu beyitlerde bir fahiye yapıp sadece bir diken gibi değersiz görüldüğünden yakınmakta, ancak yine de ümidini yitirmeden medhini "izhar etmek" istemektedir. Burada "izhar etmek" (ortaya koymak) ifadesi anlamlıdır. Zira şairin kasîdesini padişahın huzuruna çıkıp "sunduğunu/okuduğunu" gösteren bir ifadeye şiirde rastlanmamaktadır.

Halbuki Fuzulî, Bağdat Valisi Ayas Paşa'ya sunduğu toplam 7 medhiyede mutlaka bir noktadan sonra memdûhuna yönelmiş ve "ey", "eyâ", "serverâ" gibi bir nida ile 'senli benli' konuşmaya başlamıştır. Örneğin paşaya sunduğu ilk kasîdede (TD, XIII, s. 54) bir nesib yahut teşbîb yapmadan doğrudan *medhe* başlamış ve memdûhunu İsâ, Hızır, Mehdî gibi İslam toplumunda hep beklenen kurtarıcılara teşbih edip "Geldi ol İsî..., Geldi ol Hızır..., Geldi ol Mehdî..." nidalarıyla coşkulu bir müjde havasında takdim etmiştir. Sonunda "Geldi ol âsaf" ibaresiyle, gelenin Sultan Süleyman'ın bir paşası olduğunu bildiren şair -Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf'ı da hatırlatarak- güzel bir geçişle (gürîz) paşanın sıfatlarını/lakaplarını zincirleme tamlamalarla sıralamaya başlamış ve 6. beyitte *memdûhun* adını anmıştır. Şairin bu coşkun dili, memdûhu karışlamaya koşan bir "münâdî"yi hatırlatır:

Geldi ol 'İsî kim andandur hayât-ı ehl-i hâl
Yokdur ansız halk cisminde hayâta ihtimâl
Geldi ol Hızır-ı mübârek-pey kim ansız bî-delîl
Muhtarib kalmışdı ehl-i fazl u erbâb-ı kemâl
Geldi ol Mehdî ki şalmışdı zamân-ı gaybeti
'İkd-i nazm-ı kişver-i İslâm'a bîm-i inhilâl
Geldi ol âsaf ki kondurmuşdı cünd-i şevketi
Dâmen-i mülk-i Süleymân'a gubâr-ı ihtilâl
Ser-firâz u nîk- 'ahd u nîk-re'y ü nîk-hû
Ser-ver-i pâkîze-eṭvâr u pesendîde-ḥişâl
Cevher-i kâbil Ayâs-i âkıbet-mahmûd kim
Halka göstermiş anı İzîd felekden bir mişâl (1.-6. by.)

Meddâh şair, Okuyucu/dinleyiciye gelenin kim olduğunu açıkladıktan sonra kokuğa/memdûha dönüp adeta kucaklamak için iki kolunu açar gibi "merhabâ" diye seslenir:

Merhabâ ey revnaḳ-efzâ-yı serîr-i 'izz ü câh
Merhabâ ey zîb-baḥş-i mesned-i câh ü celâl (7. by)

(Merhaba ey yücelik ve makama renk katan, merhaba ey ululuk ve rütbe tahtını süsleyen)

36 beyitlik şiirde bu beyitten itibaren sonuna kadar muhatap Ayas Paşa'dır.

Serverā ḥaqqā ki ḥurşīd-i cemālūnden cūdā

Aḥter-i ikbāline yetmişdi Bağdād'ıñ zevāl

(Ey reis senin yüzünün güneşinden ayrı kalınca Bağdad'ın talih yıldızı batmak üzereydi.)

Bir başka medhiyesinde (TD, XVIII, s. 68) yine çeşitli teşbih ve tavsiflerle Ayas Paşa'yı andıktan sonra ona hitaben

Şehā şefkat-şi'ārā sensen ol pākīze-sīret kim

Saña ḥacet degül iḥsān içün derd-i dil izhārī (24. by.)

(Ey şah, ey şefkatli, sen o kadar temiz huylusun ki, iyiliğini görmek için sana gönül derdini açıklamaya gerek yok.)

Şair bundan sonraki on iki beyit boyunca sözü kendine getirmeden memdûhunu abartılı övgülerle nitelemeye devam eder. 37. beyitte gördüğü eziyetlerden dilinin tutulduğunu ve memdûhun sıfatlarının şevkiyle yine şiir zevkine kavuştuğunu söyleyerek sözü kendine getirir ve 43. beyte kadar *arz-ı hâl*de bulunur. Burada yârsızlıktan yakınıp ağyar cevrenden şikayetçi olan şair sözü iki beyitlik dua ile tamamlar.

Ayas Paşa'ya yazdığı bütün kasîdelerde bu örneklerde görüldüğü gibi mutlaka *iltifâta* yer verden Fuzulî'nin divanında ikinci sıradaki Kanunî medhiyesi (X. s. 41) Arapça-Farsça-Türkçe karışık dilli (mülemmâ) bir şiirdir. İlk 3 beytin her birinde ilk mısra'yı Arapça, ikinci mısra Farsçadır. Sonra 2 beyit Türkçe, 6-7. beyitler Farsça, 8-9 Arapça, 10-11 Türkçe, 12-15 Farsça... Bu şekilde toplam 40 beyitlik şiir üç dilin birlikte sergilendiği bir yapı arz eder. Şairin Kanunî'ye *iltifât* ettiği tek kasîde budur. *İltifât* beyitleri (32-33. by.) Farsçadır:

تت مھتسد ریز ملع ناسدربزی

نیرت شگن ارت نامرف تشگن اخیچ رود

وت نامرف متاخ رگ یت بسن زا رود تسین

ن گن ریز دنک انامیلس کلم ءصرع

Ey zeber-destān-ı 'ālem zīr-i dest-i himmetet

Devr-i çerḥ engušt-i fermān-i turā enguštērī

Nīst dūr ez-nisbetī ger ḥātem-i fermān-i tu

'Arşa-i mülk-i Suleymānrā kuned zīr-i nigīn

(Ey bütün dünya hükümdarları himmetine tabi bulunan padişah! Feleğin çemberi, senin emir buyuran parmağına bir yüzüktür./ Eğer fermanın mührü Hz. Süleyman'ın ülkesini hükmü altına alsa münasebetsiz olmaz.)

Vahtidür kim hâme-i takdîrden taşvîb alup

Şüret-i dîvâr-ı dîvânüñ ola hâkân-ı Çîn (34. by.)

(Çin hükümdarının, kader kaleminden onay alarak, senin sarayının duvarını bir resim gibi süslemesinin vakti gelmiştir.)

Vahtidür k'ola sevâd-i Hind ü şahrâ-yı Habeş

Şâhed-i mülküñ zenaḥdânında ḥâl-i anberîn (35. by.)

(Hind ve Habeş ülkelerinin, senin mülkünün güzelinin çenesine anberden yapılmış bir ben gibi süs olması -yani senin ülkenin sınırlarına dahil olmasının- vakti gelmiştir.)

Kasîdenin 38. beyti Farsça olup çok iddialı bir *tefâhur/temeddüh* içerir:

تتعمعن عن دى دحت ى سى ك ره دح تسى ن

نى ز اش ى بى ل و ض ف م ه ل و ض ف دى م ن ب ه ك ل ب

Nîst ḥadd-i her kesî taḥdîd-i na't-i ni'met

Belki ben'mâyed Fuzülî hem fuzülî bîş ezîn

(Senin nimetlerinin vasfını tarif etmek herkesin haddi değildir. Bunu ancak Fuzulî gösterebilir. Hatta sen ondan da faziletlisin/Hatta bundan fazlası haddini aşmaktadır.)¹⁸

İşte bu “fuzûlî” kelimesinin birkaç farklı anlamda (fodulluk/sen faziletlisin/Fuzulî) okunmaya müsait olarak kullanıldığı tek beyitlik *fâhr*¹⁹ bölümü, Kanûnî'nin çevresinde bulunan ve -divanı neşre hazırlayanlardan ve elbette bu makalenin sahibinden, daha iyi Farsça bilen- musâhib şairleri pek memnun etmemiş olsa gerek.

Bu kasîdenin 39-40. beyitleri Türkçe olup dua içeriklidir:

Var ümîdüm kim hemîşe irtifâ'-i ḳâdr ile

18 Beytin anlamı *TD*'de şu şekilde verilmiştir: “Senin nimetlerinin methini sınırlandırmak kimsenin haddi değilse de, bundan fazlasını yapmak belki hem boşboğazlık, hem de haddini bilmezlik olur.” (s. 45). Hasibe Mazioğlu ise beyitteki “bîş ezîn” ibaresini “pîş ezîn” okuyarak beyte şöyle bir anlam vermiştir: “Senin nimetlerinin övgüsünü sınırlandırmak kimsenin haddi değildir. Bunu belki bundan önce boş şeylerle vakit geçirmiş olan Fuzulî yaptı.” (Hasibe Mazioğlu “Fuzulî Kimleri Övmüştür”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, TDK. Yay., Ankara 2014, s. 347.

19 Bölümün adı edebiyat teorisi ile ilgili kitaplarda “fahriye” olarak geçmektedir. Ancak bilindiği gibi “fahriye”, “medhiye” gibi terimler aslında türü ifade eder. Klasik kaynaklarda kasîdenin bölümleri, “fâhr”, “tefâhur”, “medh”, “medih” biçiminde kullanılmıştır.

Ola ihsānuñ neşâṭ-engîz-i her kalb-i ḥazîn

(Ümit ederim ki senin ihsanını/iyiliğini her zaman yüksek bir makamda bütün mahzun kalpleri sevindirsin)

Göstere sūd-i beḳā pîrāye-i ihsān saña

مکتزآی رجاء لاله عیضی ال

(“Allah iyilik yapanların karşılığını asla ihmal etmez” ayetinin^{20*} gereği olarak bu ihsan süsü sana ebedî bir kazanç sağlasın.)

Divandaki sıraya göre bundan sonraki medhiye “Bağdat Kasîdesi” adıyla meşhurdur (TD, XI. s. 45.). 70 beyitlik bu şiirin de 5 beyti (27-31) Arapça, 7 beyti (32-38) Farsçadır. Teşbîbi Bağdat şehrinin tasviri olduğu için Bağdat Kasîdesi olarak adlandırılan bu medhiyede de şair padişaha hitap etmemiş ve hep onu giyabında (3. şahıs konumunda) övmüştür. Bu kasîdenin 25. beytindeki “Geldi Burc-ı Evliyâ’ya Pâdişâh-ı nâmdâr” mısra’ı ebced hesabı ile hicrî 941/1534 tarihine denk gelmektedir. Kasîdenin *medih* kısmı da bu beyitten sonra başlar. Sözüünü ettiğimiz Arapça ve Farsça beyitler *medih* bölümünün başında yer alır.

Pâdşâh-i baḥr u ber Sultân Süleymân-i velî

Server-i şâhib-nazar Şâhen-şeh-i şefkat-şî’âr (45. b.)

(Karalar ve denizlerin padişahı Sultan Süleyman-ı Veli, ileri görüşlü, şefkatli sultanlar sultanı)

beytiyle padişahın adını ve unvanlarını sayan şair hemen her Kanunî medhiyesinde olduğu gibi onu adından dolayı Hz. Süleyman ile kıyaslar:

O1 Süleymân’uñ şükûhî dîve şalmış rüsteḥîz

Bu Süleymân şavleti küffârî itmiş ḥâksâr

O1 Süleymân’a maḥall-i ‘azmde maḥmil hevâ

Bu Süleymân’a zamân-ı rezmde maḥkûm nâr

‘Âlemüñ vaşfın Süleymân mülki dirlerse n’ola

Çün Süleymân’dan Süleymân’a ḳalubdur yâdgâr (58-60. b.)

(O Süleyman’ın haşmeti şeytanı göç ettirmiş, bu Süleyman’ın gücü kafirleri yerle bir etmiştir. O Süleyman’ın yolculukta taşıyıcısı hava, bu Süleymana savaş sırasında esir, ateştir. Dünya için Süleyman mülkü deseler şaşılmaz, çünkü dünya Süleyman’dan Süleyman’a kalan bir hatıradır.)

Kasîdenin 63. beytinde devlete/talihe hitap eden şair, arz-ı hâlde bulunacağı *memdûh*undan yine “o” diye bahseder. 65. beyitteki “men”-“ol” karşıtlığı aradaki

20 *Hûd (11), 115. Ayet.

mesafeyi açıkça göstermektedir: “O benden habersiz, ben ona gece gündüz duacı, o benden el çekmiş, ben ona daima ümit besliyorum”. Şair bu beyitten sonra Allah’a yönelir ve bu iştiyak derdinin sona ermesi, bu yol gözleme acısının yok olması için yakarır. Onun (sultanın) umumî ihsanlarından bütün dünya istifade ederken Fuzulî kulunun gönlü kırık kalacağına ihtimal vermez ve yine “var ümîdüm” diyerek duaya başlar. Duanın içeriği de anlamlıdır. Fuzulî, Sultan Süleyman’ın merhamete gelmesini dilemektedir. Zira Allah’ın yeryüzündeki gölgesinin bereket ve ihsanı umumî olur. “Devran döndükçe yedi yıldız onun emrinde olsun ve dört unsur onun bünyesini sağlamlıklı kılsın” der:

Bi’llāh ey devlet ki dergāhında maḥremsin anuñ
Düşse fırsat ḥālüm ol dergāha ‘arz it zīnhār
Kılmışam tertīb-i şahñ-i şıdkā miñ dürr-i şenā
Bulmazam ruḥşat ki dergāha kılam bir bir nişār
Menden ol gāfil aña men rüz u şeb ehl-i du’ā
Menden ol fāriğ aña men muṭṭasıl ümmîd vār
Yā Rab olmaz mı ola āḥir bu derd-i iştiyāk
Yā Rab olmaz mı ola zā’il bu renc-i intizār
Buldı ‘ālem feyz-i ‘āmından ‘ilāc-ı derd-i dil
Ḥāşe-li’llāh kim kıla ancak Fuzulî dılfiğār
Var ümîdüm kim ola hem şāmil aña merḥamet
‘Ām olur elbette feyz-i sāye-i Perverdigār

Bu kasîdenin, içindeki tarih mısramının da delaletiyle, Sultan Süleyman Bağdat’a geldiğinde şair tarafından takdim edildiği kabul edilir.²¹ Halbuki bu beyitlerde de açıkça görüldüğü gibi şair padişaha ulaşamamaktan, hazırladığı onca övgüyü padişahın huzurunda okumaya izin alamadığından yakınmaktadır. Sultanın kendisinden habersiz olduğunu ve kendisinin daima ona dua ettiğini söyleyen şair, “iltifat” eder ancak padişaha değil, Allah’a yönelerek bu yakıcı arzunun bitmesi ve bu bekleyişin sona ermesi için yakarır. Şiirin sonundaki dua bölümünde de padişaha merhamet dilemiş olması, bu şiirin padişah huzurunda okunmadığına, hatta okunmak için yazılmadığına en açık delildir.

Divanın kasîdeler bölümünde yer alan XII. şiir bir terkîb-benddir. *Türkçe Divan*’da “Terki̇b-i Bend der Medh-i Sultān Süleymān” başlığıyla verilen şiirin Üveys Paşa’ya sunulduğu ve ilk 4 bentte Padişahın methedildiği ancak bu bentlerde de şairin

21 Hasibe Mazioğlu, Eski Türk Edebiyatı Makaleleri, TDK Yay., Ankara 2014, s. 346.

padişaha hitap etmediğini görüyoruz. Halbuki şiirin devamında Üveys Paşa övgüsüne geçince:

Şehâ cennet dilerdüm Hâk müyesser kıldı dîdâruñ

Umardum nür-i rahmet ruzî oldu şem'-i ruhsârûñ (VI. bn. 1. by.)

(Ey şahım cennet istiyordum Allah senin yüzünü görmeyi nasip etti, rahmet nurunu umarken senin mum gibi parlak yanağının ışığı nasip oldu.) diyerek Üveys Paşa ile görüşmesinden duyduğu mutluluğu dile getirir.

Divandaki bu 4 medhiye gibi, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinin başındaki “İslam padişahına dua ve senâ” başlıklı, toplam 67 beyitlik bölümde de herhangi bir şekilde padişaha hitap ifade eden bir mısra görülmez.

Bu durumda başta sorulan sorulara dönersek, acaba Fuzulî, cihan padişahı Sultan Süleyman’a ulaşabildi mi? Değilse onu ulaştırmaktan alıkoyan sebep ne idi? Yaygın kabule göre şairin Şia mezhebinden olması mı? Daha önce Şah İsmail’e kasîdeler sunmuş olması mı? Yoksa Kâdir Çelebî’ye yazdığı kasîdede (TD., XXXII, s. 98-100) ve pek çok şiirinde yakındığı “dem-serd” (soğuk nefesli) kıskanç fitneciler mi?

Serverâ bende Fuzulî’ni kemân-i gerdün

Muţtaşıl derd ü belâ oğına çalkın eyler (43. by)

(Ey reis, Fuzulî kulunu feleğin yayı sürekli dert ve bela oklarına kalkan ediyor.)

İşidüb **ta’ne-i dem-serdleri** her dem kim

Şem’ tek şerh-i ğam-i külbe-i ahzân eyler (44. by)

(Soğuk nefeslilerin iftiralarını işitip mum gibi hüznler evinin [Hz. Yakub’un evinin] acılarını anlatıyor.)

Eyle kim cân ü dilin fehm kılan sensen ü bes

Sen eger kılmaz iseñ kim aña ihşân eyler (45. by)

(Öyle ki senden başka onun gönlünü anlayan yok. Sen de etmezsen eğer, ona kim ihsan eder?)

Acaba Bağdat seferine katılan diğer şairler, yahut Rüstem Paşa, devrin en güçlü münşisi ve Fuzulî’nin “kalem” redifli bir kasîde ile övdüğü Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebî, yahut âlim, fâzıl ve şair olarak bilinen Kâdir Çelebî, diğer Bağdat valileri ve kalem erbabı bu büyük şairin kadr u kıymetini padişaha ulaştırmayı ihmal mi ettiler? Yoksa Fuzulî’nin yakındığı “soğuk nefesliler” bunlardan birileri miydi?

Bir de şöyle bir soru geliyor akla: Fuzulî bir kasîdesinde padişaha “iltifat” ettiğine göre şairin, padişahın huzurunda okuduğu/okumak için hazırladığı şiir bu olabilir mi? Yukarıdaki soruların cevabından emin olunamaz ancak bizce Sultan Süleyman Bağdat’a geldiğinde şairin hazırlayıp, huzura çıkmayı umarak, götürdüğü şiir bu olmalıdır. Zira, Bağdat gibi ilim ve sanat merkezi olan bir şehirde üç dilin edîp ve şairle-

rinin yaşadığı bir eski başkentte, şehrin fatihi, divan sahibi şair padişahı “elsine-i selâse” ile övmek muhteşem bir etki yaratabilirdi. Ancak muhtemelen sultanın etrafındaki koruma ordusu içerisinde padişahın çok onun gözündeki yerini korumaya çalışan kıskanç kişiler, ona engel olmuş ve iki büyük şairin buluşmasına mani olmuşlardır. Bu yüzden Fuzulî, devrin padişahını methetmekten geri durmamış ancak sonraki medhiyelerinde, kasidelerin zorunlu bir unsuru olan “iltifat”a asla yer vermemiştir. Onun Celalzâde’ye yazdığı meşhur Şikâyetnâme de şairin yaşadığı bu kırgınlığı yansıtır.²²

Kasidelerinde devrin en güçlü hükümdarına *iltifât* etmeyen Fuzulî'nin gazellelerinde sevgiliden iltifât bekleme de kayda değer bir üslûp özelliğidir:

Kerem kııl, kesme sâkî, *iltifâtuñ* bî-nevâlardan

Elûnden geldüğü hayrı dirîğ itme gedâlardan.

Fuzulî nâzenînler görseñ izhâr-ı niyâz eyle

Terahhüm umsa ʿayb olmaz gedâlar pādşâlardan (TD, CCXV.g., 1., 9. by.)

Onun meşhur gazelindeki (TD, CCXCIV. gaz., s. 418) şu beyitler, şiirlerinde İstanbul’a gelmek konusunda çok istekli olduğu görülen Fuzulî’nin bir türlü erişemediği bu arzusunu izah ediyor gibidir:

Žaʿf-ı ʿâliʿ mâniʿ-ı tevfiğ olur her nice kim

İltifâtuñ ârzü-mend-i vişâl eyler meni

Men gedâ sen şâha yâr olmak yok ammâ nʿeyleyem

Ârzü sergeşte-i fikr-i muhâl eyler meni (3-4. by)

(Her ne kadar iltifatın beni vuslat arzusuna düşürüyorsa da talihsizlik muvaffak olmama mâni oluyor.

Ben yoksul kölenin, senin gibi bir sultana dost olması olacak şey değil ama işte arzu bu olmayacak fikirlerle başımı döndürüyor.)

Sonuç olarak, Fuzulî gibi güçlü bir şairin Osmanlı’nın en parlak döneminde taşrada kalmış olması hususu, eski bir tartışma konusudur. Şairin kasidelerindeki bir üslûp özelliğini incelemek amacıyla başlayan bu çalışma tuhaf bir şekilde söz konusu tartışmaya dayanmış oldu. Fuzulî, *Türkçe Divan*’ında devlet büyüklerine yazdığı 34 kasideden yalnızca 4’ünde *iltifâta* başvurmamıştır. Bunların 3’ü aynı memdûh hakkındadır. Kalan tek şiir de kasîde ortalamasının altında bir beyit sayısı ile yazılan 21 beyitlik bir şiir olup kimliği tam olarak tespit edilemeyen bir Mehmed Paşa hakkındadır. Şairin, medhiyenin en önemli unsurlarından birini, memdûhlarından biri için ısrarla kullanmamış olması anlamlıdır. Üstelik bu memdûhun, devrin en güçlü hükümdarı ve şairi olduğu düşünülürse bu anlam daha net olarak ortaya çıkar. Övgülerinde *iltifâta* yer vermeyen yani memdûhu ile doğrudan muhatap olmayan Fuzulî’nin bu

22 Abdulkadir Karahan, Fuzulî’nin Mektupları, İbrahim Horoz Basıevi, 1948., s. 31-38.

tavır, Bağdat'ın fethinde, büyük bir özenle hazırladığı ilk kasîdesini Kanunî'ye sunma teşebbüsünde gördüğü muamelenin sonucu olmalıdır.

Bu çalışmada, *iltifât*ın nasıl etkili bir ifade imkânı sağladığı görülebiliyor. Yazıda ayrıca sanatçının gerçek duygusunu, katı kalıpları olan geleneksel bir şiirde bile hangi yollarla dışa vurduğunu görmek mümkündür.

Kaynakça:

- AKAR, Metin, *Su Kasidesi Şerhi*, TDV Yay., Ankara 1994.
- AKYÜZ Kenan vd (haz.), *Fuzulî Türkçe Divan*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1958.
- Âşık Çelebî, *Meşâ'irü'ş-şu'arâ İnceleme-Metin*, 3 Cilt, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Yay. İstanbul 2010.
- AYAN, Hüseyin (Çev.), *Fuzulî Rind ü Zâhid*, MEB. Yay., İstanbul 1993.
- AYDEMİR, Yaşar, "XVII. yy. Türk Edebiyatında Kasîde", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 1994.
- CANIM, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tâbsıratu'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, AKM Başkanlığı Yay., Ankara 2000
- ÇAKICI, Bilal, "Eski Türk Edebiyatında Kasîde Nazım Şekli (XVI. yüzyıl)", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 1996.
- ÇALIŞKAN, Adem, *Fuzulî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1992.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, "Kasîde", *Türk Dili-Türk şiiri özel sayısı-II*, S. 415-416-417, 1986.
- DAĞ, Mehmet, *Kur'an'da Üslup Diyalektiği İltifat (Zamanlar ve Şahıslar Arası Geçiş)*, Salkımsöğüt Yay, Erzurum 2008.
- DİLÇİN, Cem, *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar/Studies on Fuzulî's Divan*. MA: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü., Cambridge 2001.
- DİLÇİN, Cem, *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kabcacı Yay. İstanbul 2007.
- GÜNGÖR, Şeyma, *Fuzulî Hadîkatü's-Sü'edâ*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- İNALCIK, Halil, *Şâir ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik İnceleme*. Doğu Batı Yay., Ankara 2003.
- İNALCIK, Halil, *Has-Bağçede' Ays u Tarab-Nedimler Şâirler Mutribler*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2015.
- KARAHAN, Abdülkadir, *Fuzulî'nin Mektupları*, İbrahim Horoz Basımevi 1948.
- KARAHAN, Abdülkadir, *Fuzulî, Muhîti, Hayatı ve Şahsiyeti*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1989.
- KESKİN, Ayşe Gülay, "Klasik Türk Edebiyatında Kasîde Nazım Şekli (13.-14.-15. Asırlar)", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 1994.
- MAZIOĞLU, Hasibe, *Fuzulî-Hâfız: İki Şâir Arasında Bir Karşılaştırma*, İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1956.
- MAZIOĞLU, Hasibe, *Fuzulî Üzerine Makaleler*, TDK, Ankara 2011.
- MAZIOĞLU, Hasibe, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, TDK. Yay., Ankara 2014.
- ŞAHİN, Ebubekir S., "Kasîde Vadisinde Ahmet Paşa ve Nef'i", *Bursalı Şâir Ahmet Paşa ve Dönemi*, (ed. Bilal Kemikli), Şâir Ahmet Paşa Sempozyumu, Bursa 2010, s. 138-149.
- ŞAHİN, Ebubekir S., «Medh ve hamd kavramları çerçevesinde medhiye üslubu üzerine», *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII-Kasîdeye medhiye: biçime, işleve ve muhtevaya dair tespitler*, (haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Klasik Yay., İstanbul 2013, s. 340-361.
- TANCI, *Muhammad bin Tavit, Mağla'u'l-İ'tikâd ft Ma'rifati'l-Mabda'i va'l-Ma'âd*, (çev. Esat Coşan, Kemal Işık), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1962.